

Walentyna Sobol

University of Warsaw, Poland

ORCID: 0000-0003-0484-6874

Чари і пекло Мароко. Українсько-мароканський діалог поколінь у польській рецепції

Magic and hell of Morocco (Ukrainian-Moroccan dialogue of generations in the Polish interpretation)

Abstract

The author of the article, Walentyna Sobol, analyzes documentary and literary books from Morocco and two émigré writers about Morocco. These are “Spells of Morocco” - the Ukrainian forgotten author Sofia Jabłońska (1907–1971) and “Moon in Tears” - contemporary writer Morocco Ouard Saillo, born in Morocco in 1974. Ouardy Saillo’s book, decorated with photos of the Saillo family, was written in German. For the first time is published in Polish translated by Barbara Otwinowska (published in 2005 in Warsaw). In 2018, in Kiev were published 107 photographs of Sofia Jabłońska from her times of work and travel around the world, including Morocco.

The goal of the article is to reveal the phenomenon of persistence and bravery of both writers, different, but sometimes very similar intertextuality . The narrative of the documents is examined using a methodological approach, especially in terms of: “ intertextuality is a study of the memory of literature” (Tadeusz Sławek). Using modern research in anthropology, including the lexicon of the culture of memory “*Modi memorandi*”, the author of the article investigates the phenomenon of intertextuality in the narratives of Jabłońska and Saillo. This comparative study of the autobiographical works of Ukrainian and Moroccan writers in Poland not only reveals the conclusions, but also opens wide research perspectives.

Keywords: travelogue, autobiography, Morocco, intertextuality, emigration literature, palimpsest

Леся Демська-Будзуляк проводить паралель: між Касандрою Лесі Українки (символом німої віщунки, яку ніхто не слухає) – і тими, які німими, як доводить дослідниця, постали письменниці України в 20-ті роки ХХ століття:

Ich twórczość mimowolnie stawała się krytyką radzieckiej etyki. Wobec tego oficjalna krytyka literacka musiała o nich milczeć. Z drugiej strony, ich twórczość była pogłosem europejskiego modernizmu, a wczesny modernizm stał się ostro krytykowaną lub otwarcie kwestionowaną tradycją ukraińskiej „radzieckiej” literatury. Dlatego też głos ten stopniowo cichnie, usuwa się na peryferia życia i obrzeża krytyki literackiej...¹

Яскравий виняток, далеко не єдиний – Софія Яблонська. Професор Ігор Набитович, мандруючи її слідами, написав:

...Під час мандрівок між Убудом, Пура Танах Лотом і Денпасаром на Балі, серпневої нічної подорожі – повернення кораблем через бурхливий океан із Балі на Яву, біля величних тисячолітніх храмів Боробудур і Прамбанан, у Джок’якарті, Сурабаї та Джакарті, біля підніжжя неспокійного вулкану Мерапі й високо у горах, над величезним кратером напівзгаслого вулкану Бромо на Яві, автор цих рядків теж часто згадував цю дивовижну жінку, Софію Яблонську, яка багато десятиліть тому мандрувала у цих краях на виднокраї Ойкумени...²

Магією того опису, не підводячи ризику під статтями про Яблонську – М. Калитовської, Ю. Клинового, Ф. Погребенника, В. Передерія, В. Габора – захопив до нових студій. Так, сьогодні посилився інтерес до постаті Яблонської в польській науці. За переконанням Івони Борушковської, Яблонська «була nie tylko utalentowaną ukraińską autorką non-fiction, ale także pisarką, która uprawiała na ukraińskim gruncie nowy gatunek – trawelog»³. Польська дослідниця кваліфікує жанр тревелогу (укр. *тревелог*, рос. *травелог*, англ. – *travelogue*) – як різновид подорожньої літератури, який виростає з традиції ітінераріїв, які в свою чергу

¹ Ł. Demska-Budzulak, *Od Mawki do Kasandry. Pisarki Ukrainy Centralnej w latach dwudziestych i trzydziestych XX wieku*, [w:] *Wspólnota wyobrażona. Pisarki Europy Środkowej wobec problemów literackich, społecznych i politycznych lat 1914–1945*, red. G. Borkowska, I. Boruszkowska, K. Nadana-Sokołowska, tłum. I. Boruszkowska, Warszawa 2017, s. 38.

² I. Nabytowycz, *Derewo zytia literaturnoho rodu: Iwan Fedorowycz, Darija Wikonska*, Kyiv 2018, s. 484.

³ I. Boruszkowska, *Auto/foto/grafie. Sofiji Jabłonskiej praktykowanie nowoczesności*, [w:] *Wspólnota wyobrażona...*, s. 375–391.

мають античний родовід, оскільки в давнину то був своєрідний путівник для подорожуючих з інформацією про шляхи, місця постою, застереженнями перед можливою небезпекою та ін. Якщо ж спроектувати сказане на український матеріал, то тут варто сягнути до джерел, до середньовічної традиції «хождений», яка утрималася до часів пізнього бароко, як, наприклад, у творі Василя Григоровича-Барського^{4 5 6}, який супроводив свій твір власноручними малюнками.

Безперечним є те, що травелог⁷ є чимось більшим, ніж запис вражень:

Nieodłącznym elementem gatunku były ryciny, ilustracje, mapy, a później zdjęcia i materiał filmowy. Znakiem charakterystycznym i wyróżniającą cechą tekstów Jabłonskiej – czy to reportaży prasowych, czy książek – były artystyczne fotografie wykonane przez autorkę, a dopełniające narrację. Na kreację miejsca w jej twórczości składają się prócz zdjęć także nieliczne rysunki, szkice i szlaki zaznaczane na mapach⁸.

Борушковська не випадково в заголовку своєї розвідки модифікує термін Ельжбети Рибіцької⁹ про тексти авто/біо/гео/графічні, слушно додає слово «фото». Наголосимо, що по-перше, на час появи статті Борушковської ще не була видана книжка *Теура Софія Яблонська*¹⁰. Вона побачила світ щойно в 2018. По-друге, мій аналіз опирається не тільки на щойно видану працю, в якій вперше зібрано 107 фото Яблонської і чи не вперше

⁴ P. Bilous, *Tiazinnia swiatoji zemli. Ukrajinska paomnycka proza*, Kyiv 2013.

⁵ P. Bilous, *Palomnykyyj zannr w istorii ukrajinskoj literatury*, Zytomyr 1997.

⁶ W. Hryhorowycz-Barskyj, *Mandry po Swiatorych Misciach Schodu z 1723 po 1747 rik*, pereklad z dawnioukrajinskoj P. Bilous, Kyiv 2000.

⁷ W inszomu frahmenti awtorka utoczniuje swoje rozuminnia trawelohu: „Autor trawelohu swobodnie kompiluje fakty i fikcje, wykorzystując przy tym różnorodnie formy, języki, przesuując granice gatunku do prozy fikcjonalnej”; I. Borszukowska, *Auto/foto/grafie...*, c. 387.

⁸ I. Borszukowska, *Auto/foto/grafie...*, c. 375–391.

⁹ E. Rybicka, *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich*, Kraków 2014, c. 109–113.

¹⁰ *Теура Софія Яблонська*, przedmowa O. Zabuzko, Kyiv 2018.

подано її біографію¹¹, а й на унікальне продовження нарації про Мароко, про жінку в Мароко, авторства Уарди Саїлло із поданими в ній 42 фото, глосарієм, генеалогічним деревом родини Саїлло та ін.

Мета цієї розвідки – спроба осягнення феномена двох письменниць, доля яких пов'язана з Мароко, відмінної інтертекстуальності в наративі Яблонської і Саїлло, інтертекстуальності як „студій пам'яті літератури”¹².

Teksty [...] dysponują także „własną” mikropamięcią. Makropamięć układa pewien porządek, dążąc do maksymalnej kompletności. Mikropamięć, przeciwnie – wskazując, jak nawet drobne elementy tekstu są już obciążone „długiem” wobec podobnych elementów zawartych w innych dziełach, staje się sposobem, w jaki tekst wyznaje własną niesamowystarczalność. „Pamięć tekstu – pisze Renate Lachman – jest jego intertekstualnością”. Tu ujawnia się etyczny wymiar intertekstualności: wyznaczenie niesamowystarczalności implikuje postawę wdzięczności, jaką przyjmuje tekst wobec innych tekstów¹³.

Можна підтвердити сказане дефініцією Наталі Фатеевої¹⁴ про те, що інтертекстуальність як складова частина будь-якої художньої творчості має на увазі установку на «модельовання адресата як носія спільної з адресантом пам'яті»¹⁵. Моїм **завданням** бачу осмислення діалогу поколінь у описі чарів і пекла Мароко в української письменниці Софії Яблонської (1907–1971) і мароканської авторки Уарди Саїлло (Ouarda Saille), народженої в Мароко в 1974. *Чар Марока* – перша книжка Яблонської, якій Дарія Віконська вдало напороочила, що це твір, який

¹¹ *Ibidem*, с. 210–229.

¹² T. Sławek, *Intertekstualność*, [w:] *Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci*, red. M. Saryus-Wolska, R. Traba, współpraca J. Kalicka, Warszawa 2014, с.181.

¹³ T. Sławek, *Intertekstualność*, [w:] *Modi memorandi...*, с. 181.

¹⁴ N. Fateewa, *Intertekst w mire tekstow: Kontrapunkt intertekstualnosti*, Moskva 2007, с. 159.

¹⁵ I. Smirnow, *Poroznienie interteksta. Elementy intertekstualnoho analiza s primerami iz tvorczestwa B. Pasternaka*, Sankt-Peterburh 1995, с. 69.

«буде завжди актуальний»¹⁶. Книжка Уарди Саїлло – поки що її єдиний твір, який заповідає, однак, появу нових. Поєднуємо різні методологічні підходи, текстологічний, герменевтичний, зіставно-порівняльний.

Про Яблонську галицька преса писала як про таку, яка – одна із небагатьох – зуміла вибороти собі повну незалежність, завдяки не лише літературному талантові. Іронічні пасажи Оксани Забужко про стосунки Яблонської та Винниченка у змозі відкоригувати тексти самої Яблонської. Винниченко уважно приглядався до становлення таланту Яблонської¹⁷, до її здібностей у літературі, кінематографії та фотографії. Щойно видана книжка *Теура Софія Яблонська* приголомшує поверненням світу, який давно не існує, але який Яблонська увічнила в своїх 107 фотографіях. Народилася 15 травня 1907 в Германові під Львовом у родині лікаря і священика Івана Яблонського, який навчав доньку:

Кожного разу, коли тебе мучать сумні думки, берися скоро до праці, поборюй свої настрої ударами сокири у стовбур дерева, чи ножицями по полотні, але ніколи не дозволяй, щоб час зробив тебе сумною, тому що неврастення це вже початок серцевої недуги¹⁸.

Утікаючи від війни, родина в 1915 емігрує – через Львів, Київ, Ростов, Таганрог – до Росії. Через 40 років напише про це найбільш болючі спогади з дитинства. Імовірно, висловлює припущення Я.Поліщук, цей крок зумовили москвофільські переконання Івана Яблонського, які «довелося спокутувати цілій родині»¹⁹. Від 1921, коли родина повернеться в Галичину,

¹⁶ D. Wikonska, *Czar Maroka*, [w:] *Lysty z Paryza. Lysty z Kytaju. Podrozni narysy, nowely, opowidannia, interwju*, S. Jablonska, uporiadkuwanna, przedmowa, literaturna redakcja i prymityk W. Gabora, Lviv 2018, s. 316.

¹⁷ O. Zabuzhko, *Mystetstvo vtechi: kilka urokiv vid Sofii Yablonskoi*, [w:] *Teura Sofia Yablonska...*, s. 10–11.

¹⁸ S. Jablonska, *Kynha pro batka*, przedmowa Y. Klynovyi, Edmonton–Paryzh 1977, s. 94–95.

¹⁹ J. Poliszczuk, *Mandriwna muza Sofii Jablonskoi*, [w:] *Pejzazi ludyny*, J. Poliszczuk, Kharkiv 2008, s. 292.

дівчина навчається акторства, кравецтва і бухгалтерії, а згодом студіює в учительській гімназії. Коли мала 18 років, разом з братом заснувала в Тернополі 2 кінотеатри, там реалізувала чимало своїх талантів та здібностей (які згодом і дивували, і нервували Винниченка). В 1927, маючи 20 років, зароблені гроші вклала в самоосвіту, виїхала до Парижа, розпочала працю як репортерка у фірмі «Опторг-Юнан-Фу», яка співпрацювала з Далеким Сходом. Її перша екзотична подорож – це подорож до Північної Африки, а саме до Мароко, де зробила документальний фільм. Репортажі з Мароко друкувала в галицьких часописах – всі їх пильно зібрали і щойно в 2018 видали Василь Габор та Василь Гутковський у книжці Яблонської²⁰ *Листи з Парижа. Листи з Китаю. Подорожні нариси, новели, оповідання, інтерв'ю*. Говорила і писала рідною мовою, хоча багато років прожила в Азії, в Китаї познайомилася і одружилася з французом Жаном Уденем, ціле життя, за свідченням Марти Калитовської (авторки передмови українською та французькою до книжки, виданої в першу річницю смерті Яблонської в 1972-му),

Україну вона зберігала не тільки в душі. Возила її з собою та творила кругом себе – реальну, непідроблену, правдиву. Саме її існування в чужому середовищі було більшою пропагандою цієї барвистої, співучої, непокірної України, якій Яблонська віддала своє серце та вмiла захищати, коли треба було²¹.

Останні п'ятнадцять років життя Яблонська прожила на острові Нуармутьє. Виховувала трьох синів, проектувала

²⁰ Нове видання цінне тим, що в ньому представлена вагома інформація, яка не перемандрувала – з різних напевно причин – зі шпальт старих часописів та газет до книжок Яблонської. То ж треба висловити щире подяку упорядникові Василеві Габорові та видавцеві Василеві Гутковському за те, що вже зреалізував докладне текстологічне зіставлення журнальних публікацій Яблонської в галицькій пресі 20-40-х років ХХ ст. («Діло», «Нова хата», «Назустріч», «Світ Молоді», «Сучасність» та ін.), та змісту книжок Яблонської, більше того, видавець в і навіть відгуки на її творчість.

²¹ M. Kalytowska, *W perszu rocznicy widjizdu Sofii Jablonskiej u bezkonecznu vandriwku...*, [w:] *Lysty z Paryza, Lysty z Kytaju...*, s. 345–346.

будинки. Мріяла видати книжку про свого батька: коли ще була немовлям, він двічі урятував їй життя²². Була повна творчих планів. Але несподівано загинула в 1971 в дорожній пригоді в Парижі, бравурово провадячи авто.

Мароканська авторка Уарда Саїлло (Ouarda Saïllo, надане татом ім'я походить від назви мароканської квітки) народилася в 1974, коли Яблонської хоча й не було вже на світі, але в Парижі побачили книжки української письменниці французькою мовою. Книжка-сповідь Уарди Саїлло, зредагована чоловіком Німцем, спершу побачила світ німецькою, а в 2005 польською у перекладі Барбари Островської, має підзаголовок *Moje dzieciństwo skończyło się, gdy miałam pięć lat*, бо ж від першої сторінки довідуємося:

Dziewiętnastego września 1979 roku o godzinie dziesiątej umarła moja matka. Mój ojciec zabił ją na dachu naszego domu w Agadirze. Wbił jej nóż w brzuch, wciągnął ją po schodach na górę, przywiązał do drabiny, napchał jej piasku do ust, oblał benzyną i podpalił. Miała dwadzieścia dziewięć lat i była w siódmym miesiącu ciąży, gdy umarła. Miałam wtedy pięć lat²³.

Сповідь мароканки Саїлло, яка в свої 29 років викричала серцем долю своєї 29-річної матері, спонукала підважити надміру романтичні, а часом екзальтовані описи Мароко в книжці *Чари Марока* української авторки. Інтуїція не підвела. А реальне підтвердження здогадам віднайшла в щойно виданій джерельній книжці подорожніх записів, новел, оповідань, есеїв, інтерв'ю Яблонської²⁴, з яких згодом постали її книжки, в точу числі і *Чар Марока*. На жаль, до книжки *Чар Марока* не увійшли ті фрагменти есеїв, які відізвилися кривавою трагедією у сповіді *Księżyc we łzach. Moje dzieciństwo skończyło się, gdy miałam pięć lat*.

²² Власне, то в книжці про батька – після довгої перерви – посилюється сповідальне начало творів, як то бачимо в чудових оповіданнях *Дві ваги – дві міри, або вугільний порох, Безсердечна капуста, Балева сукня* або *Чи то завтра Підво*.

²³ O. Saïllo, *Księżyc we łzach. Moje dzieciństwo skończyło się, gdy miałam pięć lat*, tłum. B. Ostrowska, Warszawa 2008, c. 13.

²⁴ S. Jablonska, *Lysty z Paryża, Lysty z Kytaju...*, c. 40.

Такий перегук може й парадоксальний, як на перший погляд, але незаперечний, якщо йдеться про контекст подій, описаних у різні часи двома письменницями, про контекст, а не тільки про «жіночий погляд». Апелюю тут до тези Едварда Галла із його праці *Контекст і значення*, що «dobrą sztukę zawsze cechuje wysoki kontekst, sztuką złą – kontekst niski»²⁵.

У адекватному розумінні твору *Чар Марока* допомогли тексти-джерела, якими є рясні журнальні публікації, зібрані в розділі книжки *Листи з Парижа*²⁶. Звернімося до текстологічного порівняння твору Яблонської *Чари Марока* та її джерельних новел, зібраних у збірнику *Листи з Парижа. Листи з Китаю. Подорожні нариси, новели, оповідання, інтерв'ю*²⁷. Текстологічне зіставлення оприявило промовисті відмінності. До виданої в 1932 році книжки *Чари Марока* не увійшли ті фрагменти, які властиво показували не тільки чар, а також, а може й насамперед... жіноче пекло Мароко. Книжкова версія, невідомо чи з вини редакторів, чи з волі самої авторки зазнала змін та скорочень, які зауважив Василь Ґабор. Цілком імовірно, віднайти причини скорочень можуть допомогли щоденники Яблонської, про які Борушковській стало відомо від сина Яблонської²⁸. Натомість

²⁵ E.T. Hall, *Kontekst i znaczenie*, [w:] *Antropologia słowa, zagadnienia i wybór tekstów*, opracowali G. Godlewski, A. Mencwel, R. Sulima, wstęp i red. G. Godlewski, Warszawa 2004, s. 132.

²⁶ Відповідно як і матеріали з розділу *Листи з Китаю* є неоціненим джерелом до пізнішої, з 1936 року, книжки Яблонської *З країни рижу та онію*, але то тема окремої розвідки

²⁷ Нове видання надзвичайно цінне тим, що в ньому представлена та безцінна інформація, яка не перемандрувала – з різних напевно причин – зі шпальт старих часописів та газет до книжок Яблонської. То ж треба висловити щире подяку упорядникові Василю Ґаборові та видавцеві Василю Гутковському за те, що вже зреалізував докладне текстологічне зіставлення журнальних публікацій Яблонської в галицькій пресі 20-40-х років ХХ ст. («Діло», «Нова хата», «Назустріч», «Світ Молоді», «Сучасність» та ін.), та змісту книжок Яблонської, більше того, видавець в і навіть відгуки на її творчість.

²⁸ I. Borszowska, *Auto/foto/grafie. Sofiji Jablonskiej praktykowanie nowoczesności...*, s. 386.

книжка Уарди Саїлло вже сама по собі сприймається як шокуючий щоденник однієї з семи дітей після трагічної смерті матері.

Отож, у надрукованій вперше в журналі «Нова хата» (1931, число 4, с. 6–9) новелі під заголовком *Обід у хоромах гарему*²⁹ та в книжці *Чар Марока* (1932, розділ затитуловано по-іншому: *Шахівниця*³⁰) спільним є тільки фрагмент діалога каїда (каїд – підвладний паші, як пояснено у словничку на стор. 82) на ім'я Кадур бель Лябрі та авторки: «Я почувала себе так, мов чотирилітній дитвак, що дивується раз у раз і ставить запити без кінця. «Чому це? Чому так?»

- Чи ці коси на чубку у хлопчиків мають якесь спеціальне значення?
- Так, арабська віра каже, що дітям тяжче йти до неба по смерті, ніж свідомій людині, тому їм залишають «будуї», щоби Богові легше було їх тягти до неба.
- Ага...Ну, а чому дівчатка не носять таких кісок?
- Як то, пані, хіба ви не знаєте, що за нашою вірою жінка не має душі?

Наступні ж рядки, які мають особливу вагу, є тільки в джерельній новелі *Обід у хоромах гарему*:

- Так, значить, ваші жінки і не ходять молитися у мошеї і не вірять?
- Виходити з дому? – здивувався каїд – Наші жінки повинні тільки двічі переїздити вулицею – з дому батька в дім мужа, з дому мужа – на цвинтар, а молитись вони не потребують, бо до неба вони й так не підуть. Щоб їм щасливо жилося на землі, про те дбають їхні мужі.
- Так скажіть же мені, чим займається арабська жінка ціле своє життя?
- Як же це? Живе!
- Каїд, видно, не зрозумів мого питання, бо по хвилині додав:
- В домі батька виховується, чекає поки батько продасть її мужеві, переїздить у дім мужа, а потім, часом, ущасливорює його сином.
- А коли це дочка, тоді тратить ласку свого мужа? – перепитала я.
- Як це тільки перша дочка, так муж ще терпеливо жде, але коли вже друга з черги, та ні одного сина, то відсилає її назад з обома дочками у дім батька³¹.

²⁹ S. Jablonska, *Lysty z Paryza, Lysty z Kytaju...*, с. 40.

³⁰ S. Jablonska, *Czar Maroka*, Lviv 1932, с. 37.

³¹ S. Jablonska, *Lysty z Paryza, Lysty z Kytaju...*, с. 40.

Хоча заключна частина книжки *Чар Марока* переповнена враженнями авторки від драматичної долі алжирки Айші (с. 79–80), Яблонська, прагнучи запам'ятати найкраще, прощається з країною тепло, пошанівно, а навіть екзальтовано:

На березі стоїть Каїд Кадур бель Лябрі, його вибранка Фатма у рожевому одязі з заслоненим обличчям та Рене.

А за ними пальми, сонце, Мароко і ціла Африка.

Прощайте! Прощай Мароко, золота безжурна земле! Широка, запашна країно!

Ах, який теплий, незабутній куток ти вигріла в моєму серці³².

Порівняймо, як у Саїлло:

Myśl, że nie jestem dzieckiem poczętym z miłości, tylko z gwałtu, jeszcze dzisiaj budzi we mnie wściekłość i smutek. Co takiego matka zrobiła, że tak ją traktował? Dlaczego mężczyznom wolno zadawać kobietom gwałt, upokarzać ich ciało i duszę? Co jest nie tak w społeczeństwie, które na to pozwala?³³

* * *

Компаративне зіставлення автобіографічних творів про екзотичне Мароко двох авторок – твору *Чар Марока* Софії Яблонської та *Księżyc we łzach. Moje dzieciństwo skończyło się, gdy miałam pięć lat*³⁴ талановитої мароканської авторки Уарди Саїлло (Ouarda Saillo) оприявнює невтїшні висновки, але відкриває широкі дослідницькі перспективи.

«Світ далеких країн і райських островів, які з такою ніжністю і любов'ю зобразила українська письменниця, давно вже зруйнований, тож її твори є своєрідним пам'ятником первісній природі», – слушно пише видавець Василь Габор³⁵. Додамо, не тільки природі. А ще багатьом чинникам тогочасної культури,

³² S. Jablonska, *Czar Maroka...*, с. 81.

³³ O. Saillo, *Księżyc we łzach...*, с. 93.

³⁴ O. Saillo, *Księżyc we łzach...*

³⁵ V. Gabor, *...czy isnujnt isze des na switi rajski ostrowy...*, [w:] *Lysty z Paryza, Lysty z Kytaju...*, с. 9.

дипломатії, навіть топографії, яка на той хіба не була у такій мірі, як нині, гібридною – про це пише Я.Поліщук у новаторському дослідженні^{36 37}.

Якщо в молодості книжки Яблонської, хоча й були наповнені «гарячим сонцем Далекого Сходу та сонцем її двадцяти років»³⁸ (Марта Калитовська), а нариси дихали «полудневим сонцем, шампанським самовдоволенням і червоною жагою життя в головних ролях»³⁹, однак був завжди присутній образ оповідачки, певної себе, амбітної, недарма ж Винниченко іронізував: «я, я, я...»⁴⁰.

Ніколи не зникало сповідальне начало – перспективним бачиться осмислення сповідальних мотивів автобіографічних текстів. У новелі *Софії Яблонської, Юнан-Фу*, опублікованій у журналі «Нова Хата» в 1938-му, супроводженій фото «Софія Яблонська зі своїм чоловіком Ж.Уденом», вона наголошує:

Признатися чи ні?.. Що ж, як сповідь то сповідь!.. Уявіть собі, що в мене, «цієї завзятої волоцюги», звідкись там віродився приспаний дух газдині (це, може, теж вина усіх таких принадних порад «Нової Хати»), так що в моїм газдівстві (я досі ще ніколи не мала правдивого дому) мені захотілось завести масу уліпшень, та всюди, де можна та де гарно, умістити українську нотку, заложити городець тощо. Надто навчити мого китайця варити українського борщу, пирогів, а до того виробляти сир та масло, – навчити мою китаयнку вишивати рушники, а мій городець цвісти по-українськи, – мальвами, соняшниками та роменами. Ось на що та куди розходяться усі мої ранки!⁴¹

³⁶ J. Poliszczuk, *Hibrydna topografia: Mistsia i ne-mistsia v sychasniy ukrayinskiy literaturi*, Chernivci 2018, c. 272.

³⁷ K. Jakubowska-Krawczyk, *Identity questions in contemporary Ukrainian literature – Hibrydna topografia: Mistsia i ne-mistsia v sychasniy ukrayinskiy literaturi*, „Studia Ukrainica Varsoviensia”, nr 8, Warszawa 2019, c. 201–206.

³⁸ M. Kalytowska, *W perszu ricznyciu widjizdu Sofii Jablonskoj u bezkonecznu vandriwku...*, [w:] *Lysty z Paryza, Lysty z Kytaju...*, c. 346.

³⁹ I. Vilde, *Sofia Yablonska v nashii redakcji*, [w:] *Lysty z Paryzha. Lysty s Kytaiu...*, c. 299.

⁴⁰ *Teura Sofia Yablonska...*, c. 10.

⁴¹ S. Jablonska, *Junan-Fu*, [w:] *Lysty z Paryza, Lysty z Kytaju...*, c. 310.

Тексти обох авторок – Софії Яблонської і Оуарди Саїлло – співграють з численними фотографіями, витворюють інтермедіальні семантичні фігури, в основі їхньої образності лежать «семіотичні переноси, базою котрих служить порівняння зображальних засобів різних мистецтв»⁴². Подібно як Пікасо, Яблонська захоплена красою темношкірих людей, їхніми звичаями, витривалістю. Палімпсестовий дискурс інтермедіальності відіграє важливу роль і в трагічній сповіді сучасниці Оуарди Саїлло. Вона вражена безправністю своїх співвітчизниць, мароканок початку ХХІ століття, одержима прагненням зрозуміти, проаналізувати, шокувати читача тією невивідною правдою, яку не хоче бачити і знати домінуюча частина людства. Поданий у кінці книжки глосарій (295–298) і накреслене авторкою генеалогічне дерево родини Саїлло (с. 299), врешті виразні 42 чорно-білі світлини – це той самий палімпсестовий арсенал, про який читаємо у Поля Рікера (Paul Ricoeur): «Pamiętamy i wiemy tak długo, jak długo trwa ślad w materiale»⁴³.

На окреме вивчення заслуговують світлини мароканки, здебільшого з родинного архіву – від вродливих молодих батьків, братів та сестер – до Оуарди Саїлло, але вже заміжньої європейки, яка чудом-дивом виривається з Мароко, і переливає пережиті страждання в слово:

Seksualność odgrywa w społeczeństwie marokańskim dużą rolę, chociaż jest obłożona silnym tabu. Wszystko dzieje się w ukryciu, nic otwarcie [...]. Dziewczyna w Maroku ciągle musi się strzec, żeby nie paść ofiarą. Napastowano mnie w biały dzień na plaży, o zmierzchu na głównej ulicy, nocami w naszej dzielnicy. Ale miałam dość sprytu i byłam dostatecznie szybka, żeby nie dać się wykorzystać⁴⁴.

Але як виникає з цілої сповіді, найбільшу вартість мала не швидкість, не тільки спирт, але розум, талант.

Для обох авторок важливою є пам'ять речей, про це також можна говорити окремо.

⁴² N. Fateewa, *Intertekst w mire tekstow...*, с. 153.

⁴³ M. Saryus-Wolska, R. Traba, *Modi memorandi...*, с. 320.

⁴⁴ O. Saïllo, *Księżyc we łzach...*, с. 177.

Rzeczy nie są po prostu śladami czy osadem nieobecnej teraźniejszości; są one efektywnie włączone w tworzenie i różnicowanie okresów i epok. Będąc trwałą materią, rzeczy czynią przeszłość obecną i dotykającą, stale opierają się reżimowi, który podporządkowuje czas jego popularnemu wizerunkowi jako coś chwilowego i nieodwracalnego⁴⁵.

Для обох Яблонської і Саїлло багато важила підтримка, сказати б, певна місія старших сестер, У Яблонської- сестри Марії, у юної мароканки – старшої сестри Рабії, яка давала книжки, вирізки з газет про долі дівчат, а головне усвідомила молодшій: «Właśnie dlatego, że tyle już straciłyśmy w życiu, nie możemy stracić jeszcze i honoru – mówiła Rabi'a. – To jedyne, co nam zostało»⁴⁶.

Але ключовою у пробудженні письменницького хисту є роль Батька в долі письменниць, хоча вона діаметрально відмінна. Для Яблонської батько був найголовнішою людиною, він двічі утратував її життя, з ним пов'язані її найщасливіші спогади, як наприклад, гра в шахи, йому присвятила окремих дуже діткливий твір *Книга про батька*. «Початок то боротьба проти кінця», один із афоризмів Яблонського, який западає в душу доньки... «Кожного разу, коли тебе мучать сумні думки, берися скоро до праці»⁴⁷ – навчав Софію мудрий і люблячий батько.

Для Оуарди Саїлло навпаки, власне, з вини батька – освіченого, але психічно хворого – дитинство закінчилося, коли мала 5 років. Амбівалентними інтонаціями проїнятий опис останньої зустрічі з ним в ув'язненні:

Zrobił krok w moją stronę i wziął mnie w ramiona, i w tym momencie poczułam, że jego krew płynie również w moich żyłach. Chciałam mu powiedzieć,

⁴⁵ B. Olsen, *Jak rzeczy pamiętają*, [w:] *Antropologia pamięci. Zagadnienia i wybór tekstów*, opracowali R. Chymkowski, P. Dobrosielski, P. Majewski, M. Napiórkowski, P. Rodak, R. Sulima, wstęp i red. P. Majewski, M. Napiórkowski, Warszawa 2018, s. 86.

⁴⁶ O. Saille, *Księżyc we łzach...*, s. 177.

⁴⁷ S. Jablonska, *Knyha pro batka*, przedmowa J. Klynowyj, Edmonton–Paryż 1977, s. 94–95.

jaka jestem wściekła, jaka smutna, chciałam mu wybaczyć, chciałam tak wiele... Ale potem wypuścił mnie z objęć i czar chwili przysł. Już nie mogłam mówić...⁴⁸

Оуарда Саїлло також має свою дорогу. З одного боку, це шлях поневірянь і неймовіних випробувань. З іншого, це дорога, в якій загартувалася сталева сила волі, викристалізувався талант побачене серцем закарбувати в пам'ятне слово. Те слово тим ваговитіше, що авторка побачила Мароко зсереди, люблячи і вболіваючи.

Poświęcam tę książkę mojemu rodzeństwu- Munie-Raszidzie, Rab'i, Dżamili, Dżabirowi, Wafie i Asji, którzy towarzyszyli mi w drodze przez dolinę łez. Ale poświęcam ją także mojemu synowi Samuelowi, dzięki któremu zaczęłam się zastanawiać nad rolą mojej matki i rolą wszystkich matek. Poświęciłam ją Beacie von Stebut, wspaniałej kobiecie, która nie tylko mnie jednej pomogła się zdomowić w obcym kraju, w Niemczech. I poświęcam ją mojemu mężowi Michaelowi Kneisslerowi, który dał mi siłę, by tak głęboko zanurzyć się w przeszłość, na co sama bym się nie zdobyła⁴⁹.

Нарація Саїлло гранично відверта. Внутрішня сила юної мароканки постає – у боротьбі за виживання семи сиріт – як рівноцінна чудові. Для Яблонської життя стало подорожжю, властиво від дитинства – і до останнього подиху на дорозі до Парижа. Для Оуарди Саїлло подорож з Мароко до Німеччини (батьківщини її чоловіка) стає дорогою до більш цивілізованого світу, до нового життя, в якому вона змогла реалізуватися як письменниця, авторка трагічної сповіді про місяць у сльозах.

І вона Борушковська пише про транслокаційну специфіку палімпсестової структури письма Яблонської:

Palimpsestowa struktura narracji Jabłonskiej jest wyjątkowym rodzajem przestrzennej opowieści o życiu i tożsamości, tworzy **kobiecą autobiograficzną narrację translokacyjną**, bo przemieszczanie staje się tu obowiązkowym elementem opowieści, świadomym wyborem, a punkty na mapie są nie tylko

⁴⁸ O. Saille, *Księżyc we łzach...*, s. 9.

⁴⁹ O. Saille, *Księżyc we łzach...*, s. 10.

miejscami postoję, lecz również doświadczenia. Refleksja o miejscu jest zawsze refleksją o tożsamości podmiotu, a pisanie o przemieszczaniu się jest pisanem o podmiocie w ruchu⁵⁰ (виокремнено І.Борушковською. – В.С.).

Нарація Оуарди Саїлло, також палімпсестова, але – діаметрально інша. Це властиво одна-єдина дорога віднайдення себе в собі. Дорога одна із найскладніших.

Bibliography

- Boruszkowska I., *Auto/foto/grafie. Sofiji Jabłonskiej praktykowanie nowoczesności*, [w:] *Wspólnota wyobrażona. Pisarki Europy Środkowej wobec problemów literackich, społecznych i politycznych lat 1914–1945*, red. G. Borkowska, I. Boruszkowska, K. Nadana-Sokołowska, IBL, Warszawa 2017, c. 375–391.
- Demska-Budzulak Ł., *Od Mawki do Kasandry. Pisarki Ukrainy Centralnej w latach dwudziestych i trzydziestych XX wieku*, tłum. I. Boruszkowska, [w:] *Wspólnota wyobrażona. Pisarki Europy Środkowej wobec problemów literackich, społecznych i politycznych lat 1914–1945*, red. G. Borkowska, I. Boruszkowska, K. Nadana-Sokołowska, IBL, Warszawa 2017.
- Gabor W., *Ekzotycznyj schidnyj swit, widzutyj sercem Ukrajinky*, [w:] *Czar Maroka; Z krajiny ruzy ta opiju; Daleki obrii: podorozni narysy*, S. Jablinska, red. W. Gabor, LA „Piramida”, Lviv 2015.
- Hall E.T., *Kontekst i znaczenie*, [w:] *Antropologia słowa. Zagadnienia i wybór tekstów*, opracowali G. Godlewski, A. Mencwel, R. Sulima, wstęp i red. G. Godlewski, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2004, c. 128–134.
- Hnatiuk O., *Wstęp. Kobięca twarz ukraińskiego modernizmu*, [w:] *Modernistki. Antologia ukraińskiej prozy kobiecej okresu międzywojennego*, red. G. Borkowska, I. Boruszkowska, K. Kotyńska, IBL, Warszawa 2017.
- Jablonska S., *Czar Maroka*, Naukoho Towarystwo im. Szewczenka, Lviv 1932.
- Jablonska S., *Knyha pro batka*, przedmowa Jurij Klynowyj, „Słowo”, Objednannia ukrajinskych pysmennykiw u Kanadi, Edmonton–Paryz 1977.
- Jablonska S., *Lysty z Paryza. Lysty z Kytaju. Podorozni narysy. Nowely, opowidannia, interwju, uporiadkuwannia, przedmowa, literaturna redakcija i prymityki* W. Gabor, LA „Piramida”, Lviv 2018.

⁵⁰ I. Boruszkowska, *Auto/foto/grafie. Sofiji Jabłonskiej praktykowanie nowoczesności*, [w:] *Wspólnota wyobrażona...*, c. 376.

- Jakubowska-Krawczyk K., *Identity questions in contemporary Ukrainian literature – Hibrydna topografia: Mistsia i ne-mistsia v sychasnyy ukrayinskiy literaturi*, „Studia Ukrainica Varsoviensia”, nr 7, 2019, c. 201–206. .
- Nora P., *Teperisznie, nacija, pamjat*, przekład z francuzkoji A. Repty, Klio, Kyiv 2014.
- Olsen B., *Jak rzeczy pamiętają*, [w:] *Antropologia pamięci. Zagadnienia i wybór tekstów*, opracowali R. Chymkowski, P. Dobrosielski, P. Majewski, M. Napiórkowski, P. Rodak, R. Sulima, wstęp i red. P. Majewski, M. Napiórkowski, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2018, c. 85–96.
- Poliszczuk J., *Mandriwna muza Sofii Jablonskoji*, [w:] *Pejsazi ludyny*, Wydawnictwo „Akta”, Kharkiv 2008, c. 289–309.
- Saillo O., *Księżyc we łzach. Moje dzieciństwo skończyło się, gdy miałam pięć lat*, tłum. B. Ostrowska, Świat Książki, Warszawa 2008.
- Saryus-Wolska M., Traba R. (red.) *Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci*, współpraca J. Kalicka, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2014.
- Teura Sofia Jablonska*, przedmowa O. Zabuzko, Wydawnictwo „Rodowid”, Kyiv 2018.